I

Коли міс Емілі Грірсон померла, все наше місто пішло на її похорон: чоловіки з поваги до загиблого монумента, а жінки більше з цікавості й бажання побачити зсередини її дім, в якому ніхто не бував (крім старого служника, що був заразом садівником та кухарем) добрих років десять.

То був просторий, колись давно побілений, майже квадратний каркасний будинок, оздоблений маленькими банями, шпилями й крученими балкончиками в перенасиченому деталями й дещо легковажному стилі сімдесятих років, споруджений на найаристократичнішій свого часу вулиці. Але вдерлися гаражі та бавовноочисні машини й витіснили звідси навіть найдостойнші імена і тільки будинок міс Емілі залишився, вперто й гордовито виставляючи свою старизну над автофургонами з бавовною та бензоколонками, сам більмо в оці серед інших більм. І ось тепер і міс Емілі відійшла до представників тих найдостойніших імен, що лежали на кладовищі в затінку кедрів, поміж титулованих і безвісних могил воїнів північан та південців, що полягли в битві за Джефферсон.

За життя міс Емілі була втіленням нашої традиції, нашим символом, нашою підопічною, своєрідним спадковим зобов'язанням Джефферсона, походження якого датується тим днем 1894 року, коли полковник Сарторіс, мер,— той самий, котрий видав указ, щоб жодна негритянка не виходила на вулицю без фартуха,— звільнив її від оподаткування, починаючи від дня смерті її батька й довічно. Хто-хто, а міс Емілі на ніяке благодійництво не пристала б, отож містер Сарторіс вигадав якусь заплутану історію, нібито батько міс Емілі позичив місту гроші, а місто з чисто ділових міркувань вирішило сплачувати борг саме в цей спосіб. Тільки чоловік такого крою і покоління, як полковник Сарторіс, міг це вигадати, і тільки жінка могла в це повірити.

Коли, однак, влада в місті перейшла до рук наступного покоління з його більш сучасними уявленнями, полковникова ухвала почала викликати певні нарікання. Отож першого січня котрогось року їй послали поштою податкове повідомлення. Настав лютий, а відповідь не надходила. Тоді написали їй офіційного листа, прохаючи завітати у зручну для неї годину до шерифової контори. Ще через тиждень їй написав сам мер, запрошуючи до себе й навіть пропонуючи послати по неї свою машину. У відповідь він дістав записку на аркуші старомодного поштового паперу, написану тонким каліграфічним почерком, збляклим чорнилом: вона, мовляв, узагалі не виходить з дому. До записки без ніяких коментарів було долучено податкове повідомлення.

Тоді скликали збори членів міської управи й ухвалили відрядити до неї депутацію. Посланці постукали в двері, в які жоден сторонній не входив уже років вісім чи десять, відколи вона перестала давати уроки малювання на порцеляні. Старий негр впустив їх у напівтемний хол, звідки сходи вели до ще більшої теміні нагорі. Відгонило порохом і затхлістю, дух у приміщенні стояв спертий і вогкий. Негр провів їх до вітальні, заставленої важкими шкіряними меблями, і відчинив віконницю на одному вікні. Гості побачили, що шкіра на меблях потріскана, а коли вони сіли, маленькі хмарки пилюки знялися довкола них і мляво завихрились у вузькому пасмі сонця. Перед каміном на почорнілому, колись золоченому мольберті стояв малюнок пастеллю — портрет батька міс Емілі.

Вони підвелися, коли вона ввійшла — маленька гладка жіночка в чорному, з тонким золотим ланцюжком, що звисав із шиї і зникав у складках за поясом. Міс Емілі спиралася на ебенову тростину з потемнілою золоченою головкою. Невисока на зріст і тендітна будовою, вона, мабуть, саме через це справляла враження не просто повної, а саме ожирілої. Тіло її здавалося обрезклим, наче воно хтозна-скільки кисло в стоячій воді, і мало блідуватий відтінок. Очі, загублені в жирних пухлинах щік і схожі на дві вуглинки, встромлені в грудку тіста, раз у раз перебігали з обличчя на обличчя, поки гості переказували мету своїх відвідин.

Господиня не запросила їх сісти. Вона тільки стояла в дверях і спокійно слухала, аж доки промовець зніяковіло змовк. Тоді гості почули, як цокав невидимий годинник десь на кінці золотого ланцюжка.

Голос її був сухий і холодний:

— Я не сплачую податків у Джефферсоні. Полковник Сарторіс пояснив це мені. Може, хтось із вас має доступ до міських архівів, то нехай він задовольнить вашу цікавість.

— Але ми перевіряли архіви. Ми члени міської управи, міс Емілі. Хіба ви не одержали листа від шерифа і з його підписом?

— Я одержала якогось папірця, справді,— відповіла міс Емілі,— Може, він і вважає себе за шерифа... Але я не сплачую податків у Джефферсоні.

— Однак ніякі документи не підтверджують цього вашого привілею, ви розумієте? Ми мусимо вдатися до...

— Зверніться до полковника Сарторіса. Я не сплачую податків у Джефферсоні.

— Але ж, міс Емілі...

— Зверніться до полковника Сарторіса.— Полковник Сарторіс помер майже десять років тому.— Я не сплачую податків у Джефферсоні, Тобе! — Увійшов негр, її служник.— Проведи цих добродіїв.

II

Отож вона подолала їх усіх, з усіма їхніми аргументами, як тридцять років перед тим подолала їхніх батьків, коли йшлося про сморід. То було

через два роки після смерті її батька і невдовзі після того, як від неї втік наречений, якого ми всі вважали її майбутнім чоловіком. Після батькової смерті вона дуже рідко виходила з дому; після втечі нареченого її вже майже й зовсім ніхто не бачив. Деякі дами наважились завітати до неї, але їх не прийняли, і єдиним доказом, що будинок ще не вимер, був негр — тоді молодий хлопець, котрий день у день ходив з кошиком по закупки.

— Де ж ви бачили, щоб чоловік, хоч би який він там, міг тримати кухню в чистоті! — приказували жінки; отож вони й не здивувалися, коли з'явився сморід,— цей новий сполучник між ординарним плебейським світом та гордовитими вельможними Грірсонами.

Сусідка міс Емілі поскаржилася мерові, судді Стівенсові, якому тоді було вісімдесят років.

— Але що ж я, по-вашому, повинен зробити? — запитав він.

— Ну, накажіть їй прибирати в себе, чи що,— сказала жінка.— Адже ж є якісь приписи щодо цього.

— Я певен, що в цьому нема потреби,— заспокоїв її суддя Стівенс.— Це, мабуть, її негр забив у дворі змію або щура, та й годі. Я поговорю з ним.

Наступного дня надійшли ще дві скарги, одна з них від чоловіка, що висловив своє невдоволення у вельми делікатній формі.

— Таки доведеться щось із дим зробити, містере Стівенс. Я б волів нізащо в світі не турбувати міс Емілі, але якихось заходів таки треба вжити.

Того вечора зібралися члени міської управи — троє сивобородих дідів і один молодик, представник нового покоління.

— Це все дуже просто,— заявив цей останній.— Пошлемо їй розпорядження, щоб привела до ладу свою садибу. Визначимо їй певний термін, і якщо вона не...

— Хай йому чорт, чоловіче, то ви прямо у вічі скажете дамі, що від неї погано пахне? — урвав його суддя Стівенс.

Отож другого дня після півночі четверо чоловіків крадькома, наче злодії, забралися на подвір'я міс Емілі й тихенько обійшли садибу, принюхуючись до підмурка й продухвин з льоху, а один з них раз у раз простягав руку до торбини за плечима і робив такі рухи, наче розсівав щось. Вони відчинили двері льоху і натрусили й туди хлорного вапна, як і в усі надвірні будівлі. А коли вони відходили через моріжок, то побачили, що одне вікно тепер освітилося й у ньому стало видно силует міс Емілі — вона сиділа випростана й непорушна, мов статуя. Чоловіки тихенько перейшли подвір'я і шмигнули в тінь від акацій, що росли понад вулицею. За тиждень-другий смороду не стало.

Від цього часу люди пройнялися щирим співчуттям до міс Емілі. Наші городяни, пам'ятаючи, як стара леді Вайєт, її двоюрідна бабуся, на схилі віку геть зовсім з'їхала з глузду, вважали, що Грірсони не бозна-які й пани, щоб так високо заноситись. Жоден молодик, бачте, не був гідним претендентом для міс Емілі й таких, як вона. Нам надовго запало в пам'ять це промовисте видовище: у глибині тендітна постать міс Емілі в білій сукні, на передньому плані силует її батька, що стоїть спиною до неї, розставивши ноги й затиснувши батога в руці, обоє на тлі широко розчинених парадних дверей. Отож коли їй минуло тридцять, і вона все ще була неодружена, ми відчули не так втіху, як скоріше мстиву радість: навіть маючи божевілля в роду, вона б не проминула своєї нагоди, якби така їй трапилась.

Коли помер її батько, розійшовся поголос, що в спадщину він їй залишив самий тільки будинок. І це в певному розумінні припало людям до вподоби: нарешті вони зможуть поспівчувати міс Емілі. Ставши самотньою і зубожілою, вона в очах навколишніх наче набрала більш

людських рис. Тепер і вона знатиме, як то тремтіти над кожним зайвим центом!

Другого дня після смерті батька всі наші дами наготувалися відвідати її, щоб висловити своє співчуття і запропонувати допомогу, як то велить звичай. Міс Емілі зустріла їх на порозі, по-буденному вдягнена і без будь-яких слідів пережитого горя па обличчі. Вона сказала їм, що її батько зовсім не помер, і так вона відмагалася три дні, хоч як її вмовляли і пастори, і лікарі, щоб дозволила опорядити небіжчика. Аж коли вирішили вдатися до закону й присилувати її, вона здалася, і батька швидко поховали.

Ми не казали тоді, що вона несповна розуму. Як на нас, вчинок її був цілком логічний. Ми пам'ятали, скількох юнаків вигнав з дому її батько, тож коли їй нічого більше не лишилося, вона мусила вчепитися бодай за того, хто позбавив її щастя. Така вже людська вдача.

III

Вона довго хворіла. А коли знов стала показуватись на людях, волосся в неї було коротко підстрижене, як у дівчинки, і вона навіть зробилася схожою на ангела, як їх ото малюють на різнокольорових вікнах у церкві — трагічних виглядом і водночас умиротворених.

Невдовзі перед тим місто підписало контракт на брукування тротуарів, і першого літа після смерті її батька розпочалися роботи. Будівельна компанія приставила негрів, мулів, машини й до них майстра на ім'я Гомер Берен — то був янкі, жвавий вдачею, високий і смаглявий, з громовим голосом і очима, яснішими, ніж колір його обличчя. Хлопчаки табунами снували за ним, щоб почути, як він лає негрів та як ті негри співають, розмірено підіймаючи й опускаючи кайла. Дуже скоро він перезнайомився з усіма в місті. Коли б ви не почули сміх десь на площі, Гомер Берен напевне стояв у тому гурті і був заводієм. А незабаром його побачили вдвох із міс Емілі — по неділях вони стали роз'їжджати у

найнятій двомісній бричці з жовтими колесами, запряженій парою гнідих.

Спершу ми зраділи, що міс Емілі знайшла собі хоч якийсь інтерес у житті, тим паче, що жінки казали: "Вона ж із роду Грірсонів і, звісно, не думатиме серйозно про північанина, та ще й поденника". Та були й інші, старші віком, котрі вважали, що справжня леді, навіть коли вона вбита горем, не повинна забувати, що noblesse oblige[1], — не вживаючи саме цих слів, noblesse oblige. Вони просто казали: "Бідолашна Емілі. Її рідня повинна подбати про неї". У неї таки були якісь родичі в Алабамі, але кілька років тому її батько пересварився з ними за спадок по леді Вайєт, тій самій божевільній старій жінці, і відтоді обидві родини не підтримували ніяких стосунків. Ніхто з тих алабамських не приїхав навіть на похорон.

І тільки-но старі люди почали приказувати: "Бідолашна Емілі",— як відразу пішов і поговір. "Ви гадаєте, й справді?.." — питали вони одне в одного. "Авжеж. Бо що ж інше, як не..." Де промовляли, прикриваючи рота долонею; і от під шелест шовків та атласів за жалюзі, опущеними від яскравого недільного сонця, повзло; "Бідолашна Емілі...", коли з вулиці чулося швидке й дрібне цокотіння копит пари коней.

Міс Емілі високо тримала голову навіть і тоді, хоч ми всі були певні, що вона низько впала. Здавалося, наче міс Емілі ще більше, ніж будь-коли, обстоює свою гідність, як останньої з роду Грірсонів, так наче вона потребує цього доторку вульгарної матеріальності, щоб скріпити свою недоторканість. Так було й тоді, коли вона купувала отруту на щурів, арсен.

Це сталося за рік після того, як про неї почали приказувати; "Бідолашна Емілі", і саме в ті дні, як у неї гостювали дві її кузини.

— Мені треба отрути,— звернулася вона до аптекаря. Було їй уже за тридцять; стрункa ще, худіша, ніж звичайно, вона мала холодні, з

гордовитим блиском чорні очі; шкіра на обличчі в неї, на скронях І біля очей постягувалося — таке, певно, мало б бути обличчя у доглядача маяка.— Мені треба отрути.

— Будь ласка, міс Емілі. А якої саме? На щурів, мабуть? Я порадив би...

— Мені треба найкращої. А як вона називається — байдуже.

Аптекар перелічив кілька різновидів:

— Ними можна й слона вбити. Але вам треба...

— Арсен,— сказала міс Емілі.— Він добре діє?

— А... Арсен? О так, мадам. Але вам треба...

— Мені треба арсену.

Аптекар пильно подивився на неї згори вниз. Вона відповіла йому таким самим поглядом, випростана, з лицем, як напнутий прапор.

— Звичайно, я розумію,— сказав аптекар,— Якщо це те, що вам потрібно. Але закон вимагає, щоб ви пояснили, навіщо він вам.

Міс Емілі стояла мовчки й не спускала з нього погляду, закинувши назад голову, щоб дивитися йому просто в вічі. Кінець кінцем аптекар не витримав; одвернувшись, він вийшов, дістав арсен і запакував отруту. Хлопчина-негр виніс їй пакуночок; сам аптекар більше не повертався. Розгорнувши вдома пакуночок, вона побачила на коробочці під черепом з кістками напис: "Проти щурів".

IV

Отож наступного дня ми всі, як один, казали: "Вона накладе на себе руки"; нам і справді здавалося, що це найкращий для неї вихід. Відколи її стала бачити вдвох із Гомером Береном, то спершу казали: "Вона вийде за нього". Потім стали твердити; "Вона ще обкрутить його",— адже Гомер сам якось докинув (він був охочий до товариства й часто випивав з молодими хлопцями в "Клубі лося", це всі знали), що він зовсім не сімейної вдачі. Ще пізніше ми вже приказували з-за жалюзі: "Бідолашна Емілі", коли вони по неділях проїздили у лискучій бричці — міс Емілі з високо піднесеною головою, а Гомер Берен у капелюсі з загнутими крисами, з сигарою в зубах, руками в жовтих рукавичках тримаючи віжки й батіг.

Тоді деякі дами заговорили, що це ганьба для міста і поганий приклад для молоді. Чоловіки не хотіли втручатись, але дами кінець кінцем умовили завітати до неї баптистського священика (родина міс Емілі належала до єпископальної церкви). Що сталося під час тих відвідин, він так і не розповів, але надалі відмовився мати з нею справу. Найближчої неділі вони знов удвох роз'їжджали вулицями міста, і другого дня священикова дружина написала листа алабамським родичам міс Емілі.

Таким оце чином родичі міс Емілі знову загостювали в неї, а ми собі приглядалися, що буде далі. Спершу нічого не змінилося. Потім ми дійшли висновку, що вони таки поберуться. Ми довідалися, що міс Емілі побувала в ювеліра й замовила туалетне чоловіче приладдя, все із срібла, і з монограмою "Г. Б." на кожній речі. Ще через два дні ми довідалися, що вона придбала повний комплект чоловічого вбрання, аж до нічної сорочки включно, і нам стало ясно, що вони одружуються. Нас це щиро втішило. Таки втішило, бо дві її кузини виявилися ще гонористішими Грірсонами, ніж сама міс Емілі.

Через те ми не здивувалися, коли невдовзі після закінчення робіт на міських вулицях Гомер Берен зник. Ми були трохи розчаровані, що все відбулося без розголосу, але вирішили, що він виїхав, щоб приготуватися до зустрічі міс Емілі або щоб дати їй змогу спекатись

двоюрідних сестер. (На той час ми всі вже одностайно підтримували міс Емілі в її боротьбі з кузинами). І справді — минув тиждень, і вони виїхали. Здогади наші таки підтвердилися: за три дні Гомер Берен повернувся до міста. Хтось із сусідів бачив, як пізнього вечора негр-служник впускав його кухонними дверима.

Відтоді вже ніхто ніколи не бачив Гомера Берена. Та й міс Емілі теж — принаймні якийсь час. Негр-служник своїм звичаєм ходив з кошиком по закупки, а парадні двері все були замкнені. Іноді її випадково бачили у вікні, як от тієї ночі, коли чоловіки розкидали вапно, але на вулиці вона не з'являлася з нівроку. Ми вважали, що цього й слід було сподіватися — затятість батька міс Емілі, котрий стільки разів руйнував її надії на щастя, напевне, виявилась занадто живучою, щоб померти разом з ним.

Коли знову побачили міс Емілі, вона вже погладшала, і волосся її трохи посивіло. В наступні кілька років воно сивішало все більше, поки не прибрало однотонної сталево-сивої барви, і таким уже й лишилося. До останнього свого дня — а померла вона у віці сімдесяти чотирьох років — волосся її було все так само сталево-сиве, як у людини, що веде діяльний спосіб життя.

І весь цей час парадні двері в міс Емілі були замкнені, за винятком проміжку в шість чи сім років (їй було тоді більше сорока), коли вона давала уроки малювання на порцеляні. В одній з нижніх кімнат вона влаштувала студію, І дочки та онучки сучасників полковника Сарторіса ходили до неї так само регулярно й охоче, як і в неділю до церкви, коли їх забезпечували четвертаком для пожертви. Саме тоді міс Емілі звільнили від оподаткування.

А потім нове покоління стало душею і плоттю міста, і ученицi її, вирісши з шкільного віку, своїх дітей уже не посилали до неї з коробками фарб, нудними пензлями та малюнками, вирізаними з жіночих журналів. Парадні двері зачинилися за останньою ученицею, і вже назавжди. Коли місто запровадило безплатну доставку листів додому, тільки міс Емілі не дозволила прикріпити металевого номера в

себе над дверима та поштової скриньки трохи нижче. Ніяких умовлянь вона не хотіла й слухати.

День у день, місяць у місяць і рік у рік ми бачили, як негр-служник сивішав і сутулішає, але так само ходить з кошиком по закупки. Щогрудня посилали їй податкове повідомлення, яке за тиждень неодмінно поверталося назад, навіть не розпечатане. Коли-не-коли ми її бачили в одному з вікон унизу (верхній поверх, мабуть, був замкнений) — виглядом своїм вона нагадувала різьблене погруддя якогось божка, і годі було визначити, бачить вона нас чи ні. Так вона переходила від покоління до покоління — близька всьому місту, неуникна й незбагненна, незворушна й живуча.

І ось вона померла. Вона занедужала в будинку, де панували порох та сутінок і де доглядав її лише напівздитинілий негр. Ми навіть не знали, що вона хворіла,— допитатися чогось у негра була безнадійна річ, ми вже давно в цьому переконалися. Він ні до кого не озивався, певно, й до неї також, бо голос його став шорсткий і скрипучий, наче був бозна-відколи без ужитку.

Померла вона в одній з кімнат першого поверху, у великому, горіхового дерева ліжку з запоною. Сива її голова лежала на подушці, пожовклій і запліснявілій від старого віку й браку сонячного світла.

Перших жінок негр зустрів біля парадних дверей, впустив їх і сам зник — пройшов через увесь дім на чорний хід, і відтоді ніхто його більше не бачив. Жінки пошепки перемовлялися, жваво й допитливо розглядаючись навколо.

Обидві кузини прибули відразу, як тільки їх сповістили, і другого ж дня відбувся похорон. Все місто зійшлося побачити міс Емілі, що лежала під горою накуплених квітів. Над труною висів пастельний портрет її батька з лицем у глибокій задумі; перешепти жінок навколо звучали аж якось моторошно. Старі діди — дехто навіть у вичищеній з такої нагоди

конфедератській уніформі,— розташувавшись на ґанку й на моріжку, розмовляли про міс Емілі, як про свою ровесницю, впевнені, що танцювали з нею, а то й залицялися до неї; забуваючи про математичну прогресію часу, вони плутали події і факти, як то буває з людьми похилого віку, і минуле їм уявлялося не як дорога, що сходиться вдалині, а як широкий луг, на якому панує вічне літо і від якого їх відділяв тільки вузенький перешийок останнього десятка років.

Ми вже знали, що на верхньому поверсі є замкнена кімната, куди років сорок ніхто не заглядав, і двері до неї треба було виламувати. З цим затрималися тільки тому, що хотіли спочатку поховати міс Емілі, як велів звичай.

Виважуючи двері, збили в приміщенні цілу хмару пороху. Все в цій кімнаті, опорядженій і умебльованій як для молодят, було наче покрите густим шаром могильного пилу: і зблякла рожева запона перед ліжком, і рожевий абажур, і туалетний столик, на якому стояли кришталеві флакони й лежало чоловіче туалетне приладдя з потьмянілого срібла — настільки потьмянілого, що годі було розгледіти й монограму. Поміж того всього лежали комірець і краватка, ніби щойно зняті; коли хтось узяв їх до рук, у сірій пилюці на столику виразним півколом виписався слід. На стільці висів костюм з дбайливо вирівняними складками, а на підлозі німотно стояла пара черевиків і валялися недбало кинуті шкарпетки.

Сам чоловік лежав у ліжку.

На цілу часину ми завмерли, дивлячись на бездонний вищир голого черепа. Спершу тіло лежало в такій позі, немов його обіймали, але довгий сон, триваліший за кохання, дужчий навіть за примхи кохання, поглумився з нього. Останки людини зігнили під рештками нічної сорочки й стали невіддільні від ліжка, в якому тіло спочивало. І тлін людський, і подушку поряд з ним встилав рівний шар пороху, терплячішого й тривкішого над усе.

Потім ми помітили відбиток голови і на другій подушці. Один з нас підняв щось із подушки, і коли ми нахилилися, у ніздрі нам гостро вдарив сухий запах невидимого пороху: то було довге пасмо сталево-сивого волосся.

[1] Шляхетність зобов'язує (франц.).